

ŠTÚDIE

ÚČASŤ IVANA MARKOVIČA NA ČESKOSLOVENSKOM ZAHRANIČNOM ODBOJI V RUSKU 1914 – 1918

DOMINIKA BORBÉLYOVÁ

BORBÉLYOVÁ, D.: Participation of Ivan Markovič in the Czechoslovak Foreign Resistance in Russia 1914-1918. *Vojenská história*, 1, 22, 2018, pp 7-21, Bratislava.

The study deals with the personality of Ivan Markovič and his activity during the World War I, he spent as an active participant of the Czechoslovak resistance in Russia. The article maps Markovič's journey from the prison camp to the resistance organisational structures. At the same time, it studies the main issues influencing the participation of Slovaks in the resistance. Firstly, there was an opinion split among the Slovak representatives on the future political orientation of the Slovak statehood. Secondly, there were organisational issues during the recruitment of Slovaks into the Czechoslovak legions and last but not least, the complexity of relationships of the Slovak resistance representatives to their Czech colleagues. The study strives to determine, what role did Markovič take in the means of solving these issues, until his departure for Paris in 1918. Military history. Austria-Hungary. 1914 – 1918. Ivan Markovič; Czechoslovak resistance movement; Czechoslovak legions; Russia; Czecho-Slovak relations.

Osobnosť Ivana Markoviča (1888 – 1944) je odbornej i širokej verejnosti doposiaľ nevelmi známa a možno aj kvôli zvučným menám, po boku ktorých pracoval (Bohdan Pavlů, Edvard Beneš, Ivan Dérer), nebola jeho pôsobeniu venovaná dostatočná výskumná pozornosť. Okrem toho, že bol jedným zo zakladateľov a redaktorov časopisu *Průdy*, aktívne sa zúčastnil československého zahraničného odboja a stal sa popredným predstaviteľom československej sociálnej demokracie. Pre predvojnovú hlasisticko-prúdistickú generáciu bolo príznačné propagovanie myšlienky česko-slovenskej vzájomnosti a Markovič v tomto duchu pokračoval podporovaním masarykovského československého programu v odbojovom hnutí v Rusku. Práve tomuto obdobiu Markovičovej činnosti sa bude venovať nasledujúci text, v ktorom sa budem snažiť priblížiť Markovičovu cestu zo zajateckého tábora až do vedúcich organizačných štruktúr prvého čs. odboja. Neobídeme pritom ani hlavné problémy, ktoré sprevádzali účasť Slovákov na odbojovom hnutí. Pokúsím sa určiť príčiny vzniku týchto problémov a rolu, ktorú zohrával Markovič v snahách o ich vyriešenie.

Účasť Slovákov na československom odboji v Rusku

Po vypuknutí prvej svetovej vojny sa českí a slovenskí krajanovia v Rusku, nemajúci ruské občianstvo¹, ocitli v pozícii príslušníka nepriateľského štátu. Pre lepšiu predstavu uvádzam,

¹ Krajania, ktorí boli držiteľmi ruského občianstva, sa po vyhlásení mobilizácie museli hlásiť

že počet Slovákov žijúcich pred vojnou v Rusku sa odhaduje na 600 – 2 000², zatiaľ čo počet českých krajanov býva uvádzaný v desiatkach tisícoch.³ Tento výrazný početný nepomer sa prejavil aj v tom, že kým Česi v Rusku už zabehnuti fungovali vo svojich krajaňských spolkoch, Slováci žiaden vlastný oficiálny spolok nemali.⁴ Táto skutočnosť poznačila aj priebeh československého odboja a sťažovala účasť Slovákov na odbojovom hnutí.⁵

Práve krajaňské spolky totiž boli najvhodnejším oficiálnym reprezentantom, prostredníctvom ktorého krajanov mohli preukazovať svoj postoj k novovzniknutej vojnovnej situácii. V snahe predísť perzekúciám zo strany ruskej vlády vyjadrovali jednotlivé krajaňské spolky svoju lojalitu voči cárovi a odmietavý postoj k rakúsko-uhorskej monarchii. Je pritom zaujímavé, že v týchto prvých krajaňských ohlasoch sa už objavili požiadavky politického spojenia Čechov a Slovákov (odhliadnuc od toho, v akom štátnom útvare), v čase, keď československý zahraničný odboj ešte nebol rozvinutý, a keď mnohé neskoršie vedúce osobnosti čs. odboja v Rusku sa nachádzali niekde na fronte alebo v zajatí.

Ako prví sa zmobilizovali petrohradskí krajanovia. Práve Český petrohradský spolok (v roku 1916 premenovaný na Československý spolok) sa s vypuknutím vojny stal akýmsi neoficiálnym konzulátom pre Čechov a Slovákov. V Petrohrade sa objavila aj početná komunita Slovákov, ktorá dovtedy nebola so spolkom v kontakte.⁶ Petrohradskí krajanovia predložili ruským ministrom vnútra a zahraničných vecí svoju predstavu o vytvorení samostatného štátu Čechov a Slovákov. Krajanovia v Moskve tiež nazaháľali a na audiencii priamo u cára hovorili o československom národe, ktorý túži vstúpiť do rodiny slovanských národov.⁷ Hlas v prospech slobodných Čiech a Slovenska sa ozval aj z Varšavy (kde bolo zoskupených najviac Slovákov), v článku uverejnenom v časopise *Echo Slowianskie*.⁸ Z týchto roztrúsených iniciatív sa zrodila potreba utvorenia ústrednej organizácie, ktorá by umožnila lepšiu koordináciu činnosti krajaňských spolkov. Základy pre takúto organizáciu boli položené na zjazde predstaviteľov najväčších krajaňských spolkov v prvej polovici septembra 1914 v Petrohrade.⁹ Výsledkom rokovaní bola druhá návšteva u cára, na ktorej mu bolo odovzdané vypracované memorandum s požiadavkou vytvorenia česko-slovenského kráľovstva pod korunou Romanovcov. Tu sa po prvýkrát

na príslušných miestach a boli zaradovaní do rádových ruských jednotiek. Mnohí sa potom nechali preveľiť do československého vojska. In VÁCHA, Dalibor. *Bratrstvo. Všední a dramatické dny československých legií v Rusku 1914-1918*. Praha : Epoque, 2015, s. 18-19. ISBN 978-80-7425-243-3.

² Ján Kvasnička uvádza číslo 600 Slovákov, žijúcich pred vojnou v Rusku. In KVASNIČKA, Ján. *Československé legie v Rusku 1917-1920*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, s. 15. Rozmedzie 600 – 2 000 uvádza tiež Marián Hronský. In HRONSKÝ, Marián. *Slovensko pri zrode Československa*. Bratislava : Pravda, 1987, s. 77. ISBN 075-033-88.

³ V prípade českých krajanov žijúcich pred vojnou v Rusku Kvasnička uvádza počet 50 000 v oblasti Volyne, celkovo uvádza odhadovaný počet Čechov na 100 000. In KVASNIČKA, ref. 2, s. 9. Hronský uvádza počet 80 000 Čechov. In HRONSKÝ, ref. 2, s. 77.

⁴ HRONSKÝ, ref. 2, s. 77.

⁵ Z posledných prác, ktoré spracovávajú túto problematiku uvádzam napr.: BANDŽUCH, Tomáš. *Slovenské víze. Velká válka, krajané a představy o budoucím státu (1914-1918)*. Praha : Akropolis, 2014. ISBN 978-80-7470-059-0. Alebo tiež: VRÁBEL, Ferdinand. Podiel Slovákov na politickom usmernení česko-slovenskej zahraničnej akcie v Rusku (1914-1916). In *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 2, s. 45-58. ISSN 1338-7154.

⁶ MAGID, Sergej. K prehistórii vzniku československých legií na Rusi. In VEBER, Václav (ed.). *Československé legie v Rusku*. Praha : Národní knihovna ČR, 2003, s. 49-57. ISBN 8070504129.

⁷ FIC, Victor Miroslav. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918. I. díl*. Praha : Academia, 2006, s. 29-30. ISBN 80-200-1405-5.

⁸ MARKOVIČ, Ivan. *Slováci v zahraničnej revolúcii*. Praha : Památník odboje, 1923, s. 8.

⁹ FIC, ref. 7, s. 31.

objavil aj slovenský predstaviteľ – Jozef Országh – ako delegát varšavského spolku Československej besedy, ktorý sa zúčastnil audiencie u cára.¹⁰

Na ustanovujúcom zjazde československých spolkov 7. – 11. marca 1915 v Moskve sa spolky formálne zjednotili pod taktovkou Zväzu československých spolkov na Rusi (ďalej len Zväz). Za jeho sídlo bol určený Petrohrad, zatiaľ čo jeho vojenská komisia sa kvôli blízkosti k frontu premiestnila do Kyjeva. V čase prebiehajúceho zjazdu sa Ivan Markovič nachádzal ešte v niektorom z ruských zajateckých táborov. Do rakúsko-uhorského vojska bol mobilizovaný už v prvých dňoch vojny¹¹, avšak 27. augusta 1914 neďaleko Lublina (dnešné Poľsko) prešiel s 19. peším plukom do ruského zajatia.¹² Trojica autorov Karel Pichlík, Bohumír Klípa a Jitka Zabloudilová dokonca Markoviča označujú ako prvého slovenského prebehlika.¹³

Prebehnutie z rakúsko-uhorskej armády do ruského zajatia bolo pomerne častým javom a je vhodné venovať mu krátku zmienku. Len do konca roka 1914 bolo na východnom fronte zajatých štvrt' milióna rakúsko-uhorských vojakov, z toho približne 30 000 Čechov (počet Slovákov nie je známy).¹⁴ Rozhodujúcim faktorom pritom bola miera lojality a motivácie vojaka. Z hľadiska lojality k rakúsko-uhorskej monarchii išlo v prípade prebehnutia o porušenie prísahy. Vojaci si túto zradu ospravedlňovali rôzne, napr. aj tým, že za hranicami monarchie už prísaha neplatí.¹⁵ Motívov na prebehnutie mali vojaci taktiež viacero, no mnohí sa nechali dobrovoľne zajať jednoducho preto, aby sa vyhli ďalším bojom. Iné to bolo v prípade ideologicky motivovaných prebehnutí, chápaných ako revolučný akt proti Rakúsko-Uhorsku, ktoré boli vlastné predovšetkým intelektuálom v radoch vojska.¹⁶ Presnú mapu ďalších Markovičových krokov nie je možné jednoznačne určiť. Na konci novembra 1914 poslal svojim príbuzným pohľadnicu s vianočným pránim z Akmolinska (dnes Astana – hlavné mesto Kazachstanu).¹⁷ V máji 1915 sa príbuzným ozval už z Petropavlovsk (taktiež v Kazachstane, neďaleko Omska).¹⁸ Indíciou je tiež list Bohdana Pavlů (podpísaný ako Paľo – pseudonym používaný ešte v časopise *Průdy*) zo dňa 4. mája 1915, v ktorom Markovičovi z Petrohradu píše, že ho dlho nemohol zastihnúť, pretože mal neoverené správy o jeho pobyte v Omsku, v Semipalatinsku, aj v Akmolinsku. Pavlů sa v Petrohrade dozvedel o československom zahraničnom programe: „*Ako snád' vieš, sú tuná vážne rozhovory o budúcom politickom zriadení Čiech a Slovenska. Česko-slovenský štát, Slovensko politicky a jazykovo*

¹⁰ MARKOVIČ, ref. 8, s. 9. K tomu pozri aj: TAKÁČ, Ladislav. K činnosti J. Országha a B. Pavlů v krajanskom hnutí v Rusku (1914-1917). In *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 2, s. 77-88. ISSN 1335-3314.

¹¹ Do radov rakúsko-uhorskej armády boli hneď po vypuknutí vojny povolaní muži ročníkov 1890 – 1892, ktorí práve v lete 1914 vykonávali základnú vojenskú službu, ďalej nováčikovia z ročníka 1893, záložníci a náhradní záložníci ročníkov 1882 – 1889, kam spadal aj Markovič. Pozri HRONSKÝ, ref. 2, s. 67.

¹² Ústrižok článku s názvom „Bratr dr. Ivan Markovič – padesátníkem“ z časopisu *Československý legionář*, 3. 6. 1938. In ŠA Bytča, f. Ivan Markovič, neinventarizované.

¹³ PICHlíK, Karel – KLíPA, Bohumír – ZABLOUDILOVÁ, Jitka. *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*. Praha : Mladá fronta, 1996, s. 31. ISBN 80-204-0580-1.

¹⁴ Tamže, s. 14.

¹⁵ HOLEC, Roman. Rok 1918 – Slováci medzi lojalitou k Uhorsku a k novej republike. In *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno : Academicus, 2009, s. 17-22. ISBN 978-80-192-09-2.

¹⁶ VÁCHA, ref. 1, s. 60-61.

¹⁷ List Ivana Markoviča Márii Holuby z Akmolinsku 26. 11. 1914. In Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine (ďalej SNK – LA), sign. 58 CH 21.

¹⁸ List Ivana Markoviča Márii Markovičovej z Petropavlovsk 21. 5. 1915. In SNK – LA Martin, sign. 138 S 14.

samosprávne. Táto kombinácia má pomerne najviac nádeje na úspech. Sú za ňu menovite varšavskí a petrohradskí Slováci.“ No zároveň už v tejto dobe Markoviča upozorňoval na názorovú nejednotnosť časti odboja a rusofilské tendencie niektorých Slovákov: „*V Moskve dalo sa sviesť niekoľko Slovákov – Paulíni, Králiček, Duchaj, Hunčík – a žiadajú si pripojenia k Rusku.*“¹⁹ Mal na mysli činnosť slovensko-ruského Spolku pamäti Štúra, ktorému sa ešte budem venovať nižšie. V liste z 20. júna už Markovičovi s istotou píše do zajateckého tábora v Petropavlovsku o tom, ako sa snaží ho odísť čo najskôr dostať, aby mohli v Petrohrade spolupracovať.²⁰ To sa podarilo až v decembri 1915, keď sa Markovič stal spolupracovníkom Zväzu²¹ a doplnil tak nevelký počet slovenských účastníkov odboja. Nasledujúce roky pre neho znamenali náročnú prácu na podporu presadenia československej idey nielen navonok ako opodstatnenej štátotvornej koncepcie, ale aj smerom dovnútra v rámci vlastných slovenských radov. Ako sa totiž ukázalo, etablovanie sa Slovákov v československom odboji bolo komplikované niekoľkými organizačnými, ale aj ideologickými problémami.

Činnosť Slovensko-ruského spolku pamäti Štúra

Najzásadnejším problémom slovenskej časti odbojového hnutia bol jej vnútorný ideový rozpor v nazeraní na politickú orientáciu budúcej slovenskej štátnosti. Ako naznačuje aj vyššie citovaný list Bohdana Pavľu, medzi Slovákami sa prejavovali rusofilské tendencie, ktoré svoju organizačnú formu nadobudli v podobe Slovensko-ruského spolku pamäti Štúra (ďalej len Spolok Štúra)²². Treba však poznamenať, že išlo skôr o rusko-slovenský spolok, keďže za predsedu i podpredsedu boli na valnom zhromaždení 20. augusta 1915 zvolení Rusi. Okrem toho Spolok pozostával z 9 ruských a 9 slovenských členov.²³ Národnostné zloženie členov Spolku Štúra predznamenávalo aj jeho programovú orientáciu na Rusko, ku ktorému sa, podľa ich predstáv, malo Slovensko pričleniť. Ivan Markovič už v januári 1916 upozorňoval Jána Jančeka, spoluorganizátora légii v Rusku a neskoršieho československého politika, na problémy, ktoré z pôsobenia tohto spolku vyplývajú pre jednotný československý program: „*Bude už vskutku na čase vystúpiť proti tejto spoločnosti ostro a bezohľadne. (...) Ovsšem akonáhle začneme boj, bude treba ho viesť energicky, vytrvale a do posledných konzekvencií.*“²⁴ Práve Markovič s Jančekom boli hlavnými iniciátormi vyriešenia sporov so Spolkom Štúra. „*Nasršený Janko Sršeň* (pseudonym Jána Jančeka – poznámka D. B.) *srší hnevom, dr. Markovič štúra: rozprášiť Štúra. To sú tam všetko gubernisti. Tí chcú zo Slovenska guberniu*“, spomínal Janko Jesenský, účastník odboja v Rusku, vo svojich vojnových pamätiach.²⁵

Situáciu zhoršoval fakt, že Spolok Štúra si spočiatku získal aj podporu americkej Slovenskej ligy – predstaviteľa početnej komunity amerických Slovákov, ktorí chceli aktívne ovplyvniť budúcu štátnu formu svojej vlasti. V liste zo začiatku roka 1916, podpísanom Albertom Mamateyom (predseda Ligy) a Ivanom Daxnerom (tajomník

¹⁹ Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív v Prahe (ďalej VÚA-VHA Praha), f. OČSNR v Rusku, Slovenský odbor, škatuľa (ďalej šk.) č. 77.

²⁰ Tamže, šk. č. 77.

²¹ MARKOVIČ, ref. 8, s. 61.

²² Viac o pôsobení Spolku Štúra pozri napr.: POLLÁK, Pavel. Slovensko-ruský spolok pamäti L. Štúra. In *Slovanský přehled*, 1968, roč. 54, č. 5, s. 392-394; BANDŽUCH, ref. 5, s. 107-123.

²³ MARKOVIČ, ref. 8, s. 46-47.

²⁴ VÚA-VHA Praha, f. OČSNR v Rusku, Slovenský odbor, šk. č. 77.

²⁵ JESENSKÝ, Janko. *Cestou k slobode. Úryvky z denníka 1914-1918*. Martin : Matica slovenská, 1933, s. 121.

Ligy), ktorý bol adresovaný Zväzu, vyjadrovali zástupcovia amerických Slovákov svoj nesúhlas s ustanovením Zväzu za reprezentanta Čechov a Slovákov v Rusku. Liga za ozajstného zástupcu slovenských záujmov v Rusku považovala práve Spolok Štúra, ktorý sa, mimochodom, do tejto pozície pasoval sám v liste poslanom Lige do Ameriky. Spolok v ňom formálne vyjadroval svoj súhlas s československým programom na základe clevelandskej dohody a takýmto klamným gestom lojality voči Lige si získal jej dôveru. Tá sa potom Spolku Štúra zastávala, s odvolaním sa na seriózných a vážených Slovákov – členov spolku.²⁶ Takýmto spôsobom došlo k podstatnému omylu, keď si Liga v liste od Spolku Štúra pod podpisom akéhosi študenta Dušana Makovického predstavovala známeho doktora Dušana Makovického, osobného lekára ruského spisovateľa Leva Tolstého.²⁷ Na tento oficiálny omyl upozorňoval aj Markovič: „*My máme voči Amerike hriech, že sme ich temer vôbec neinformovali, a tak mali Štúrovci (členovia Spolku Štúra – pozn. D. B.) možnosť informovať ich ako chceli, z čoho potom vyšlo na pr., že z mladého D. Makovického, študenta, ktorý prišiel sem krátko pred vojnou, sa stal v prejave americkej Ligy známy lekár Tolstého, Dušan Petrovič Makovický.*“²⁸

O odlišnom nazeraní Zväzu a Spolku Štúra na otázku budúcej slovenskej štátnosti názorne svedčí korešpondencia medzi Markovičom a práve spomínaným študentom Dušanom Makovickým, sekretárom Spolku, z januára 1916. Makovický vyjadril Markovičovi svoje stanovisko k českej otázke, ktorá už podľa neho nebola otázkou, ale problémom, ktorý vznikol kvôli prekrúteným politickým myšlienkam „*istých pánov Čechov*“. A v ďalšom liste písal o svojich predstavách budúceho politického smerovania Slovenska vo „*federácii všetkých autonómnych slovanských dŕžav*“, v ktorej by Rusko malo vedúce postavenie.²⁹

V apríli 1916 sa konal druhý zjazd Zväzu v Kyjeve, s už väčším zastúpením Slovákov³⁰ (zo 61 delegátov ich bolo 9). Zjazd sa niesol najmä v duchu napätia medzi petrohradskými a kyjevskými predstaviteľmi. Vzhľadom na početnú i ideovú prevahu kyjevskej skupiny sa novým sídlom výkonnej moci Zväzu stal Kyjev. Kompromisným riešením došlo aj k čiastočným zmenám stanov Zväzu.³¹ To však nič nemenilo na vzťahoch so Spolkom Štúra. V snahe diplomaticky urovnať rozdielne postoje slovenských predstaviteľov, sa na porade 3. augusta 1916 zhodli zástupcovia štyroch krajanských spolkov (Československá beseda, Československý komitét, Československý spolok a Spolok pamäti Štúra) zvolať široké stretnutie Slovákov žijúcich v Rusku – akýsi slovenský zjazd. Na tomto zjazde sa mal „*ustáliť ďalší program a určiť zásady, ktoré majú byť smerodajnými pre predstaviteľov ruských Slovákov v našej ďalšej spolupráci na česko-slovenskej politickej akcii*“.³² Do výboru, ktorý mal zjazd pripraviť, boli zvolení: Ján Janček ako predseda, Ivan Markovič ako tajomník, Ivan Daxner, Juraj Hraško a Gustáv Paulíny. Tento prípravný výbor mal ešte pred zjazdom zistiť v jednotlivých slovenských kolóniách, či by súhlasili

²⁶ VÚA-VHA Praha, f. Svaz čs. spolků na Rusi, šk. č. 9.

²⁷ Na Slovensku doposiaľ nevyšla kvalitná publikácia, ktorá by spracovávala život a pôsobenie lekára Dušana Makovického. Slabým biografickým počínom je dielo: WINKLER, Tomáš. *Tragické hľadanie života. Dušan Makovický*. Martin : Osveta, 1991. ISBN 80-217-0245-1. Autor sa nevyhol prevzatíu tohto menného omylu a uvádza, že v spomínanom liste Slovenskej lige v Amerike je podpísaný lekár Dušan Makovický. Pritom krátko predtým autor uvádza informáciu, že v tom čase sedel Makovický vo väzení v ruskom meste Tula za protestovanie proti vojne.

²⁸ VÚA-VHA Praha, f. OČSNR v Rusku, Slovenský odbor, šk. č. 77.

²⁹ Tamže, šk. č. 77.

³⁰ Ivan Markovič je v zozname delegátov aj v protokoloch schôdzí uvádzaný pod pseudonymom Ján Marek, ako delegát Česko-slovenského výpomocného spolku v Petrohrade. Týmto pseudonymom sa podpisoval aj pod svoje články v časopise *Čechoslovák*.

³¹ FIC, ref. 7, s. 42.

³² VÚA-VHA Praha, f. OČSNR v Rusku, Slovenský odbor, šk. č. 77.

s týmto zámerom, či by sa zjazdu zúčastnili a v akom počte. Zjazd sa mal konať koncom septembra alebo začiatkom októbra 1916.³³

K zorganizovaniu tejto akcie však napokon nedošlo, predovšetkým kvôli odmietavému stanovisku Milana Rastislava Štefánika, ktorý sa obával, že by takéto samostatné slovenské úsilie navonok demonštrovalo programovú nejednotnosť odboja. V liste z 29. septembra 1916 Štefánik písal: „*Počúvam, že zamýšľate svolat' slovenský sjazd a organizovať sa ako zvlášťne teleso trebárs i podriadené československej organizácii. (...) Kladiem si otázku: Čo sa má sjazdom docieľiť? (...)...táto manifestácia ak bude čisto-slovenská a nebude prevedená v obozretnej a taktovej forme, môže zdôrazňovať zbytočne existenciu Slovákov ako oddielneho telesa. V tom páde je nebezpečie ešte väčšie, že bude daná príležitosť ľuďom, ktorí sú neprajníci nášho politického sjednotenia, oficiálne formulovať protesty, a že bude daná zbraň do rúk nenašincov, ktorí si prajú riešenie československého problému v smysle nám protivnom.*“³⁴

Aj pod vplyvom Štefánikovho vyjadrenia sa Slováci snažili neprepierať svoje vnútorné spory verejne. Ďalším pokusom o nápravu vzťahov bolo založenie tzv. Slovenského združenia začiatkom roka 1916, ktorého súčasťou bol tiež Spolok Štúra.³⁵ Pročeskoslovensky orientovaní Slováci dúfali, že na platforme tohto združenia sa im podarí ideovo zjednotiť. Keďže sa ale Spolok Štúra naďalej držal svojho pôvodného programu, založeného na predstave Ruska ako záchrancu Slovenska, bol vylúčený zo Slovenského združenia, a to potom vplynulo do varšavského spolku Československej besedy. Nepomohla ani žiadosť o likvidáciu Spolku Štúra s vyhrážkou, že inak bude v novinách uverejnený obežník o protichodnej politike „štúrovcov“, ktorý by bol poslaný aj americkej Slovenskej lige. To Spolok Štúra evidentne nevnímal ako ohrozenie, práve naopak, dokonca spochybnil pôsobenie predstaviteľa Ligy v Rusku Gustáva Košíka a presviedčal Ligu, aby neposkytla peniaze na vydávanie slovenského časopisu.³⁶

Smiešnym gestom potom bolo odoslanie listu práve Gustávovi Košíkovi s vyjadrením ľútosťi, že sa nezúčastnil valného zhromaždenia Spolku Štúra 2. februára 1917. Táto valná porada „štúrovcov“ bola vyvrcholením rozkolu, keď už aj Markovič o celej situácii otvorene písal v Čechoslovákovi: „*Našlo sa niekoľko slovenských jednotlivcov, nemajúcich potrebných predpokladov a potrebnej dobrej vôle pre organizovanú politickú prácu, ktorí nepochopili alebo nechceli pochopiť hlas dejín, a prikrývajúc sa nám všetkým drahým menom Ludevíta Štúra, chceli narušiť jednotný česko-slovenský ráz našej politiky.*“³⁷ Markovič zároveň žiadal Spolok Štúra o zrušenie svojho členstva, ktoré bolo prijaté na spomínanej valnej porade. O členstvo v Spolku Štúra sa uchádzal v januári a pravdepodobne to mal byť z jeho strany ďalší pokusný ústretový krok v prospech urovnania vzťahov. Vo svojej žiadosti písal, že aj keď si bol vedomý názorovej odlišnosti, dúfal, že napokon sa ako Slováci dokážu zjednotiť v spoločnej práci. Po valnej porade, na ktorej boli zosmiešnené opozičné návrhy a námietky na fungovanie Spolku Štúra, sa presvedčil, že spoločná cesta tu nie je možná. „*Úprimne ľutujem, že dajúc sa viesť milným predpokladom a bláhovým nádejam prihlásil som sa za člena takéhoto spolku a tým som pripustil, aby moje meno – čo i len niekoľko dní – bolo v sozname spolkových členov.*“³⁸ Markoviča nasledovali aj

³³ Tamže, šk. č. 77.

³⁴ Cit. podľa MARKOVIČ, ref. 8, s. 64.

³⁵ O Slovenskom združení referoval Ján Janček na porade Slovákov v rámci tretieho zjazdu Zväzu v Kyjeve v apríli 1917. In VÚA-VHA Praha, f. Svaz čs. spolku na Rusi, šk. č. 7.

³⁶ Tamže, šk. č. 7.

³⁷ MAREK, Ján (pseud.). Naše nádeje (Novoročné kapitoly) II. In *Čechoslovák*, 2. 2. 1917, roč. 3, č. 82, s. 3-4.

³⁸ VÚA-VHA Praha, f. OČSNR v Rusku, Slovenský odbor, šk. č. 77.

d'alší Slováci (medzi inými Ján Janček, Ján Országh, Miloš Ruppeldt, Gustáv Paulíny), ktorí rovnako žiadali o vymazanie z menoslovu členov Spolku.³⁹

Situácia sa definitívne skomplikovala príchodom Jozefa Düricha, ktorý ako predstaviteľ parížskej Československej národnej rady (ďalej len ČSNR) pricestoval v máji 1916 do Ruska, no postupne sa pod vplyvom cárskej vlády od masarykovského programu dištancoval. Vyriešenie spornej situácie v Rusku za zatvorenými dverami žiadal aj Edvard Beneš. Bol si vedomý toho, že ČSNR v záujme zachovania jej jednotného stanoviska nemôže proti Dürichovi oficiálne vystúpiť a musí dodržať lojálnosť, ktorou ho poverila. Preto v liste z konca roka 1916 apeloval na predstaviteľov československých spolkov (ktorí neboli voči Dürichovi ničím viazaní), aby spoločným postupom čelili jeho konaniu a prevzali v Rusku vedúcu pozíciu.⁴⁰ Dürich tak svojimi aktivitami prišiel nielen o podporu predstaviteľov ČSNR, ale aj väčšiny predstaviteľov Zväzu v Rusku, teda okrem Spolku Štúra, ktorému boli Dürichove cárofilské snahy blízke. Keď ruská vláda v januári 1917 schválila vytvorenie samostatnej Národnej rady s Dürichom na čele, Spolok Štúra sa k nej prihlásil. Toto ich partnerstvo však nemalo dlhé trvanie, pretože po ruskej februárovej revolúcii, bez podpory cárskej vlády, Dürichova rada zanikla a s ňou aj Spolok Štúra.

Ideový rozkol vo vlastných radoch dlhodobo narušal možnosť efektívneho etablovania sa Slovákov v odbojovom hnutí. Za jeho hlavnú príčinu pokladám to, že členovia Spolku Štúra boli zväčša slovenskí krajanovia už dlhšie žijúci v Rusku a prirodzene sa na Rusko obracali aj vo svojich predstavách o budúcej slovenskej štátnosti. Ich názorovým oponentom boli Slováci, ktorí sa do Ruska dostali až po vypuknutí vojny a Rusko vnímali len ako dočasné miesto pobytu svojej emigrácie, pokým sa nezavrší československý program. Možno konštatovať, že všetky diplomatické pokusy Slovákov o urovanenie ich vnútorných vzťahov boli neúspešné a tento problém za nich nečakane vyriešila až februárová revolúcia 1917 v Rusku.

Slováci budú len „futrom pre českého ľva“: Problematický vzťah Čechov a Slovákov

V máji 1917 pricestoval do Ruska Masaryk. Za jeho prítomnosti sa v Kyjeve zišiel tretí zjazd Zväzu, tentokrát aj so zástupcami vojska a zajatcov (Slovákov bolo na zjazde 24). Na zjazde bola ustanovená Odbočka ČSNR v Rusku (ďalej len Odbočka), ktorá mala oficiálne reprezentovať československý politický program v Rusku. Skladala sa z predsedníctva a zo štyroch pracovných komisií – organizačne-finančná, vojenská, zajatecká a propagačná komisia. Do predsedníctva Odbočky bol zvolený Markovič vo funkcii sekretára, ostatní Slováci boli zastúpení v jej komisiách (dokopy bolo v Odbočke z 30 členov 7 Slovákov). Zažehnanie sporov so Spolkom Štúra a vznik novej inštitúcie však nevyriešili iné problémy, ktoré medzi Slovákami nastali vo vzťahu k ich českým partnerom.

Pre ilustráciu najskôr uvádzam výňatok zo spomienok slovenského učiteľa Mikuláša Gaceka, účastníka odboja, ktorý sa ako zajatec ocitol v Kurgane a po februárovej revolúcii sa prihlásil do československých légii.⁴¹ Ako jeden z vyslaných zástupcov vojska sa zúčastnil oficiálnej návštevy Masaryka v Boryspile (Borispol – dnešná Ukrajina – mesto neďaleko Kyjeva). Vo svojom prejave Masaryk hovoril o stave odbojového hnutia a armádnych záležitostiach, no podľa Gacekových slov sa zmieňoval len o Čechoch. *„A pri každom prechode na novú myšlienku sa nám duša trasie slastným očakávaním: no, tieto...nasledujúce slová už budú určené nám...Slovákom... Ale tu sa znenazdajky obloha*

³⁹ Tamže, šk. č. 77.

⁴⁰ VÚA-VHA Praha, f. ČSNR v Paríži, šk. č. 23.

⁴¹ GACEK, Mikuláš. *Sibírske zápisky (1915-1920)*. Martin : Matica slovenská, 1936, s. 93.

zatiehla veľkou, tmavo-sivou chmárou, zakryla slnko a Masaryk končí. “ Spolu s ďalším Slovákom neskrývali svoje sklamanie, no ako píše Gacek, rozhodli sa nepoddávať citom a ostatným slovenským vojakom z ich pluku o tom nepovedať.⁴²

O svojej skúsenosti s nazeraním na slovenskú otázku ako záležitosť čisto českú napísal už aj spomínaný Janko Jesenský, redaktor *Slovenských hlasov* (časopis v Rusku vydávaný v slovenčine) a člen Odbočky. Pri stretnutí s akýmsi Čechom v roku 1916, ktorý mu povedal, že Slováci sú Česi, mu Jesenský odvetil, že aj Česi sú potom Slováci. Túto situáciu Jesenský okomentoval prorockými slovami: „Vyslovili sme vlastne základnú myšlienku československej teórie. Z nášho rozhovoru vysvitlo, že ona bude spojivom a bude rozdeľovateľom, bude semenom jednoty a jadrom sváru.“⁴³ Na inom mieste zase písal o priebehu slovenskej predporady k plenárnej schôdzi Odbočky v auguste 1917: „Česi sú to, - hovoril ktorýsi rečník, - ktorí so Slovákmi nechcú mať nič spoločného. Hovorja vždy len o českom vojsku, českom boji, českej politike, českej samostatnosti, českom štáte, českej kultúre, českej histórii, ako čo by sme my Slováci nejestvovali. -Vyslovujem svoju obavu, - hovoril druhý rečník, - že Slováci majú byť len akýmsi „futrom“ pre českého lva, a uvidíte, že sa dostaneme len do jeho žalúdka. (...) Usniesli sme sa, že vyšleme k predsedovi Národnej rady, prof. Masarykovi, deputáciu, aby čím častejšie užíval výrazu „československý“.“⁴⁴

Na základe uvedených alebo podobných memoárových výpovedí⁴⁵ samozrejme nemožno vyvodzovať jasné závery o tom, že Slováci boli zo strany Čechov neuznávaní ako relevantná súčasť odboja, ktorý sa usiloval o vznik spoločného československého štátu. Avšak ako ukážem na viacerých príkladoch, akýsi pocit krivdy a nedocenenia bol pre slovenskú časť odboja príznačný. Vieme, že Masaryk vnímal slovenskú otázku prirodzene ako súčasť otázky českej. Taktiež pre väčšinu Čechov bol pojem „československý národ“ synonymom pre „český“, zatiaľ čo pre mnohých Slovákov bol takýto prístup neprijateľný.⁴⁶ V tejto súvislosti sa často hovorí o tom, že išlo o zámer vytvoriť z Čechov a Slovákov politický národ, aj keď historik Robert Kvaček považuje tieto debaty za preceňované. Pripúšťa, že v nich ide o snahu revidovať český dôraz na „etnické čechoslováctvo“.⁴⁷ Každopádne, nedôslednosť zahraničnej akcie a nejednotnosť v používaní výrazov „český“ a „československý“ sa prejavili aj v oficiálnych dokumentoch⁴⁸ a okrem zmätku spôsobovali problémy v exilovej spolupráci Čechov a Slovákov,

⁴² Tamže, s. 105-106.

⁴³ JESENSKÝ, ref. 26, s. 106.

⁴⁴ Tamže, s. 166-167.

⁴⁵ O memoároch, denníkoch a osobných výpovediach ako historických prameňoch pozri: ZABLOUDILOVÁ, Jitka. Vzpomínky českých válečných zajatců z 1. světové války. In SEKYRKOVÁ, Milada (ed.). *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha : Národní technické muzeum, 2006, s. 207-220. ISBN 80-7037-152-8; alebo tiež: DUDEKOVÁ, Gabriela. Zajatci v prvej svetovej vojne – význam a miesto memoárov pri výskume. In SEKYRKOVÁ, ref. 46, s. 221-241.

⁴⁶ DUCHÁČEK, Milan. Československý národ jako ideál a touha. In HRDINA, Martin – PIORECKÁ, Kateřina (eds.). *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století*. Praha : Academia, 2014, s. 185-197, cit. s. 186. ISBN 978-80-200-2344-5.

⁴⁷ KVAČEK, Robert. Česká společnost a slovenský autonomismus. In *K počtě profesora Miroslava Hrocha*. Praha : Karolinum, 1998, s. 97-106, cit. s. 99. ISBN 80-7184-702-X. Tento Kvačekov postoj v podstate potvrdil vo svojej štúdii Jaroslav Kučera, ktorý na základe analýzy pojmov „národ“ a „národnost“ v československom právnom systéme medzivojnového obdobia skonštatoval, že vytvorenie československého národa v politickom zmysle nemohlo byť za daných okolností uskutočniteľným spoločenským procesom. Pozri KUČERA, Jaroslav. Politický či prirozený národ? In *Český časopis historický*, 2001, roč. 99, č. 3, s. 548-568. ISSN 0862-6111.

⁴⁸ GALANDAUER, Jan. Masarykova politická emigrace a čechoslovakismus. In *K počtě profesora Miroslava Hrocha*, ref. 48, s. 89-95.

a to nielen v Rusku. Americkí Slováci na základe niektorých oficiálnych vyhlásení vyčítali svojim českým kolegom, že Slováci sú nespravodlivo braní ako súčasť českého národa, a že sa nedostatočne prihliada na ich individuálnu národnú identitu.⁴⁹

Jasnú predstavu o československom národe pritom nemali ani Česi. Nikdy hlbšie neuvažovali o tom, akým spôsobom sa má vytvoriť jednotný československý národ a išlo im prioritne o jednotu štátu.⁵⁰ To mohlo byť spôsobené aj tým, že u Čechov dlho prevládali romantizujúce predstavy o slovenskom ľude žijúcom pod Tatrami, ktorý je utlačovaný Maďarmi a potrebuje podať pomocnú (českú) ruku. Tento obraz sa nepodarilo zmeniť ani aktivitami hlasisticko-prúdistickej generácie či Československej jednoty alebo vedeckými reflexiami slovenskej kultúry Jaroslav Vlčeka či Josefa Ladislava Piča. Ako dokladá Milan Ducháček, romantizujúce diela českých slovákofilov, publicistická obec, ale aj Masarykovo myslenie prispievali k tomu, že „*představa běžného Čecha o Slovácích se nadále ukájela patriarchální idylou kořenící v kollárovském romantismu (...)*“.⁵¹

Vráťme sa však k spomínanej sťažnosti Slovákov na nedostatočné používanie pojmu „československý“. S touto slovenskou ponosou bol Masaryk skutočne konfrontovaný na plenárnej schôdzi Odbočky v Moskve 14. augusta 1917. Ján Országh ako člen organizačno-finančnej komisie Odbočky referoval: „*Včera byla porada Slováků, kde bylo navrženo vyslat k prof. Masarykovi deputaci se žádostí, aby pokud možno nejvíce užíval názvu československý. (...) Je to obecné přání všech Slováků zde v Moskvě i v Rusku.*“ Vlado Hurban z propagačnej komisie sa tiež zapojil do diskusie: „*Je vůbec nutno, aby byla dodržována terminologie „československý“, má to důležitost citovou a nemalý význam agitací.*“ Masaryk na to odpovedal, že sa bude snažiť používať termín čo najviac, a pripomínal, že jeho program je a vždy bol vedený v zmysle československom.⁵²

Nejednotný spôsob vyjadrovania sa však netýkal len Masaryka, ale ako som už uviedla, premietol sa aj do oficiálnych dokumentov vydávaných odbojovými orgánmi. Na potrebu zjednotenia používania pojmov upozorňoval aj Markovič ako sekretár Odbočky v správe z 13. decembra 1917: „*Bolo by na čase, keby prezidiální komisia vyniesla principiellné usnesenie ohľadom spôsobu písania slova „československý“. Orgány a časopisy OČSNR píšu nekonzekventne raz „československý“, raz „česko-slovenský“ a niekedy i „Česko-Slovenský“. Na základe svojho principiálneho usnesenia by potom prezídium OČSNR požiadala všetky orgány Odbočky, menovite i časopisy, aby sa pri písaní tohoto slova držali konzekventne jedného spôsobu.*“⁵³ Taktiež Vlado Daxner v správe o činnosti vojenskej a náborovej komisie z 2. decembra 1917 naliehal: „*Prosim, aby bylo správně užíváno názvu našeho vojska. V blanketech pro soupis se mluví o českém vojsku, předseda vojenské komise říká českoslovácké vojsko.*“⁵⁴

Zdá sa, že otázka jasného odlišovania významu pojmov „český“ a „československý“ bola pre mnohých Slovákov kľúčovou. Slováci boli označovaní za rovnocenného partnera Čechov v boji za československú štátnu samostatnosť. Preto ak sa na verejnosti, ako aj v prípade Masaryka, hovorilo len o českom hnutí, mali Slováci pocit krivdy. Boli si vedomí svojej početnej, a tým aj ideovej nevýhody a je vcelku pochopiteľné, že otázka ich rovného postavenia bola pre nich dôležitá. Aj z tohto dôvodu boli výčitky slovenských

⁴⁹ HADLER, Franz. Utváření česko-slovenské spolupráce v exilu během první světové války. In MOMMSEN, Hans – KOVÁČ, Dušan – MALÍŘ, Jiří (eds.). *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno : Matice moravská, 2000, s. 63-72. ISBN 80-902304-8-2.

⁵⁰ KVAČEK, ref. 48, s. 99.

⁵¹ DUCHÁČEK, ref. 47, s. 196.

⁵² VÚA-VHA Praha, f. OČSNR v Rusku, Prezídium, šk. č. 22.

⁵³ Tamže, šk. č. 7.

⁵⁴ Tamže, šk. č. 22.

predstaviteľov voči svojim českým kolegom často precitlivené. Na druhej strane, z vyššie citovaných rozhovorov možno badať tiež tendenciu českých predstaviteľov neprisopisovať tomuto problému vážnosť a vnímať ho ako malicherný. Na prvý pohľad možno malicherné „slovičkárnenie“ však predznamenovalo iný problém, spojený s náborom Slovákov do československého vojska.

Problémy s náborom Slovákov do légii

Vznik československých vojenských jednotiek v rámci ruskej armády bol povolený od začiatku vojny, ale v obmedzenej miere. Česká družina, ktorá sa stala základom československých légii, bola založená v polovici augusta 1914. Spočiatku nasadzovaná ako výzvedná jednotka sa postupne rozrástla na pluk a v roku 1916 na prvú československú streleckú brigádu. „*Teraz kamaráti donášajú nové chýry, novinky, že tvorí sa československé vojsko na pobitie Maďarov a Nemcov. (...) Tu by bola príležitosť, ako nikdy: striasť maďarské jarmo a dokázať sebe i svetu, že i Slováci hodní sú svobody,*“ hovorí Janko Vrábeľ, fiktívna postava z knihy Jozefa Gregora-Tajovského o légiiach v Rusku, po tom, ako sa mu podarilo dostať do ruského zajatia.⁵⁵ Práve v zajateckých táboroch bol po páde cárskeho režimu a po vyhratej bitke pri Zborove v polovici roka 1917, kde sa aktívne vyznamenali aj československé jednotky, povolený nový, širší nábor.

K presvedčaniu na vstup do československých vojsk však neočakávane pribudla aj agitácia boľševikov, ktorá nabádala zajatcov k účasti na ich revolučnom hnutí. Takých, ktorí sa pridali k boľševickému hnutiu, bola menšina, pretože zajatci buď boli apatickí voči politickej propagande (akejkoľvek), alebo si uvedomovali, že angažovanie sa v ruských vnútropolitických záležitostiach predĺži termín ich odchodu do vlasti.⁵⁶ Ibaže ani nábor do československých vojsk nebol taký úspešný, ako si možno odbojoví politickí reprezentanti predstavovali. Popri niekoľkých zajatcoch so sformovaným politickým presvedčením, ktorí vo vstupe do československých légii videli formu politickej angažovanosti, stála značná väčšina zajatcov s nevyvinutým politickým vedomím, u ktorých prevládal vplyv tradičného agrárneho prostredia uzavretých komunít, z ktorého pochádzali, a politické či nacionalistické presvedčanie u nich vyvolávalo skôr pocit nedôvery. Treba dodať, že tejto charakteristike zodpovedala prevažná väčšina slovenských zajatcov, ktorí o vstup do légii nejavili veľký záujem.⁵⁷

V tejto súvislosti sa opäť vrátim k priebehu plenárnej schôdze Odbočky v Moskve 14. augusta 1917, na ktorej po terminologickej výčitke ohľadom používania pojmu „československý“ nasledovala diskusia práve o problémoch s náborom Slovákov do československého vojska. Jiří Klecanda vo funkcii sekretára Odbočky videl hlavný problém v odbornej spôsobilosti náborových emisárov: „*Emisaři často nemají potuchy o Slovensku. Je nutno vydati pro ně nějakou informační čítanku o slovenských věcech.*“⁵⁸ Nato sa však ohradili členovia vojenskej komisie, Česi Josef Ježek a František Čehovský, že pri náборе sú emisári o slovenských veciach informovaní a pokiaľ možno sa medzi zajatcov-Slovákov

⁵⁵ GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef. *Rozprávky o československých legiách v Rusku*. Bratislava : Comenius, 1920, s. 17.

⁵⁶ BENKO, Juraj. Medzi nacionalizmom a socializmom: vojnoví zajatci a politická propaganda v Rusku v období svetovej a občianskej vojny. In IVANTYŠINOVÁ, Tatiana – KODAJOVÁ, Daniela a kol. *Východná dilema strednej Európy*. Bratislava : SDK SVE, 2010, s. 165-181, cit. s. 172. ISBN 978-80-970-376-1-1.

⁵⁷ Tamže, s. 173.

⁵⁸ VÚA-VHA Praha, f. OČSNR v Rusku, Prezídium, šk. č. 22.

vysielajú slovenskí emisári, no tých je veľký nedostatok.⁵⁹ Vlado Daxner zase poukazoval na nedôveru, ktorú slovenskí zajatci pociťovali voči Čechom: „*Je tu skutočne silný separatizmus. Naopak medzi Čechy, zejména mezi intelligenty, je zvyk mluvit s opovržením o Slovácích. Ti bolševici a austrofilští agitátori by jiste neměli tolik úspěchu mezi Slováky, kdyby se Češi chovali k Slovákům jinak.*“ Iný názor na to mal Pavlů, ktorý takéto argumenty pokladal za preceňované: „*Neshody v otázce československé jsou v podstatě malichernosti. Občas se zapomene napsat „československý“. Ale stejně často Slováci nesprávně říkají slovenský místo československý.(...) O zneuznávání a podceňování Slováků nelze mluvit.*“⁶⁰

Citovaná diskusia zo schôdze ukazuje, že českí a slovenskí predstavitelia nemali na taktiku náboru slovenských zajatcov jednotný pohľad. Napriek tomu Odbočka pri nábere zajatcov začala viac dbať na slovenskú otázku. Do zajateckých táborov bol zasielaný leták, ktorý mal Slovákov informovať o spoločnom československom úsilí, a ktorý na vyžiadanie ponúkal možnosť zasielania informačných brožúr a slovenských novín do táborov, aby sa tým zväčšil počet vstupujúcich dobrovoľníkov.⁶¹ Okrem toho sa Odbočka snažila medzi slovenských zajatcov vysielat' viac emisárov-Slovákov. Slovenskí emisári dokonca dostali aj zvláštne pokyny, ako majú odpovedať na najčastejšie kladené otázky a námietky slovenských zajatcov. Medzi také patrili napr.: „*čo bude s mojou rodinou, ak sa mi niečo stane?*“, „*čo ak vojnu vyhrajú Nemci a Maďari?*“, alebo častým bolo tiež odvolávanie sa na chorobu, prísahu a pod. Emisári si podľa pokynov mali značiť, kde a koľko slovenských zajatcov našli, v akých podmienkach žijú a či by sa zvýšila šanca ich vstupu do légii, ak by bol do tábora vyslaný ešte ďalší emisár-Slovák.⁶²

Skutočnosťou zostávalo, že o československom odbojovom hnutí sa aj napriek činnosti Odbočky stále veľa nevedelo. Legionár Andrej Šikura ešte z apríla 1918 spomína, ako na stanici v Mariinsku hovoril s niekoľkými Slovákami, zajatými v roku 1914, ktorí celú dobu pracovali v sibírskych dedinách na gazdovstvách, a o československom programe nemali potuchy.⁶³ Na jeseň v roku 1918 bol dokonca v Irkutsku zriadený tzv. výchovný tábor pre Slovákov, v ktorom mali byť zajatci pod vplyvom agitácie a presviedčania existenčnými výhodami tlačení k vstupu do československého vojska.⁶⁴ *Pre zajatcov-Slovákov zriadil sa výchovný tábor v Irkutsku*, spomína aj Janko Jesenský. Uvádza, ako pre slovenských zajatcov začali písať učebnice o zemepise Slovenska, slovenskom pravopise alebo tiež brožúru o histórii revolúcie s názvom „*Vojna a mier*“.⁶⁵ Cieľom hnutia bol podľa brožúry „*slobodný slovenský národ*“, ktorý je na základe tradícií a zväzkov vedený k politickej jednote s národom českým. „*Samostatné Slovensko a samostatné české zeme spojujú sa v jeden štátny celok.*“ Brožúra vyzývala Slovákov zúčastniť sa tohto hnutia za oslobodenie slovenského národa spod maďarského jarma a nabádala každého uvedomelého Slováka, aby „*dobrým slovom, príkladom v dušiach neuvedomelých ešte slovenských zajatcov zapálil oheň lásky k národu*“.⁶⁶ Napriek týmto snahám, historik Juraj Benko správne

⁵⁹ Tamže, šk. č. 22.

⁶⁰ Tamže, šk. č. 22.

⁶¹ VÚA-VHA Praha, f. OČSNR v Rusku, Slovenský odbor, šk. č. 76.

⁶² Tamže, šk. č. 77.

⁶³ URBANOVÁ, Blažena – VRÁBEL, Ferdinand. Spomienky ruského legionára Andreja Šikuru z Mošoviec. In *Vojenská história*, 2010, roč. 14, č. 2, s. 137-173, cit. s. 152. ISSN 1338-7154.

⁶⁴ BENKO, Juraj. Vojnová socializácia mužov v armáde, v zajatí a v légiiach (1914-1921). In *Forum Historiae*, Dostupné na internete [online]: <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39170/benko.pdf>, cit. 25. 7. 2017.

⁶⁵ JESENSKÝ, ref. 26, s. 224.

⁶⁶ Brožúra *Vojna a mier*, zostavená Jozefom Gregorom Tajovským. In VÚA-VHA Praha, f. OČSNR v Rusku, Slovenský odbor, šk. č. 77.

poznamenáva, že slovenskí legionári sa s československým legionárskym spoločenstvom hodnotovo zžili až ex post.⁶⁷

Jadrom problému s náborom slovenských dobrovoľníkov do československého vojska bola skutočnosť, že Slovákov bolo v Rusku podstatne menej než Čechov. Napriek tomu, že Odbočka sa snažila vyvíjať v táboroch širokú informačnú kampaň a povolávať do radov náborových emisárov čo najviac Slovákov, problém kvantitatívneho nedostatku slovenských predstaviteľov vyriešiť nemohla. Okrem toho sa k početnej nevýhode pridával aj fakt politickej nevypelosti slovenských zajatcov.

Z Ruska do Paríža

Od legionárov sa ale vrátim späť k Markovičovi. Bol si vedomý problémov s náborom Slovákov, preto úradnícka práca vzdialená od náborovej činnosti ho nijak obzvlášť netešila. Pripomeniem, že po poslednom zjazde Zväzu v máji 1917, na ktorom bola vytvorená Odbočka, získal funkciu sekretára a tým sa ako jediný Slovák ocitol v predsedníctve oficiálneho odbojového orgánu v Rusku. No už pár dní po prijatí tohto postu poslal prezidiálnej komisii Odbočky svoju žiadosť o rezignáciu z funkcie sekretára: „*Na toto miesto v našej spoločnosti je hodne ľudí povolanejších, zkúsenejších a schopnejších, kdežto agitácia tlačou i slovom medzi slovenskými zajatcami vyžaduje mnoho práce a počet pracovníkov na tomto poli je veľmi obmedzený. Moje miesto je medzi týmito pracovníkmi a len medzi nimi.*“⁶⁸ Dalo by sa polemizovať, či toto boli skutočné a jediné príčiny podania jeho žiadosti o vzdanie sa funkcie. Odpoveď prezidiálnej komisie na Markovičovu žiadosť som v archíve nenašla. Avšak je zrejmé, že jeho rezignácia prijatá nebola, pretože Markovič pôsobil vo funkcii sekretára celý nasledujúci rok. V decembri 1917 bol ustanovený tiež za správcu expozitúry Odbočky v Moskve a zároveň referenta pre finančné záležitosti Odbočky.⁶⁹ Nechcená práca v predsedníctve však napokon Markovičovi otvorila cestu do centra československej odbojovej politiky – do Paríža.

Ešte v prvej polovici roka 1918 Markovič ako zástupca Odbočky absolvoval rokovania v Omsku a Moskve o odchode československého vojska z Ruska. Na konci mája z Moskvy informoval Odbočku (v tej dobe kvôli vojenskej hrozbe presťahovanú z Kyjeva do Pyriatynu – mesto na Ukrajine), že francúzskou vládou bolo udelené rozhodnutie o odchode časti československého armádneho zboru cez Archangľ'sk, pretože možnosť lodnej dopravy z Vladivostoku bola obmedzená.⁷⁰ A o necelé dva mesiace sa už Markovič nachádzal v Paríži ako spolupracovník ČSNR.

Okolnosti Markovičovho odchodu nie sú jednoznačne známe.⁷¹ Janko Jesenský uvádza, že v apríli 1918 si pracovníci Odbočky mali možnosť zvoliť, či chcú zostať v Rusku alebo odísť do Francúzska: „*V kancelárii Odbočky bol vyložený hárok s dvoma rubrikami. Jedna mala obsahovať mená tých, ktorí chcú ísť do Francúzska, druhá tých, čo by radšej zostali v Rusku. Do jednej alebo do druhej sme sa mali zapísať.*“⁷² Markovič

⁶⁷ BENKO, ref. 65, cit. 25. 7. 2017.

⁶⁸ VÚA-VHA Praha, f. OČSNR v Rusku, Slovenský odbor, šk. č. 77.

⁶⁹ VÚA-VHA Praha, f. OČSNR v Rusku, Prezídium, šk. č. 7.

⁷⁰ KUDELA, Josef. *S naším vojskem na Rusi, II, Na druhej strane*. Praha : Památník Odboje, 1923, s. 170.

⁷¹ Marián Hronský uvádza, že Markovič odišiel na jar 1918 do Paríža na Benešovo pozvanie, neodvoláva sa však na zdroj, z ktorého túto informáciu čerpá. In HRONSKÝ, ref. 2, s. 88.

⁷² Jesenský sa rozhodol pre Francúzsko, do ktorého sa ale kvôli komplikovanej situácii odsunu československých legionárov na západ, a kvôli jeho zvoleniu za podpredsedu Odbočky, napokon nedostal. Markovičov odchod do Paríža spomína, no bez podrobnejšieho opisu. In JESENSKÝ, ref. 26, s. 186, 206.

svoj presun z Ruska do Paríža opisuje len stroho: „*Koncom r. 1917 a v r. 1918 prichodili do Francúzska slovenskí dobrovoľníci z Ameriky i z Ruska a Rumunska. Tak sa dostalo do kancelárie Č.S.N.R. v Paríži niekoľko slovenských spolupracovníkov (...), ku ktorým v júli 1918 pridružil som sa i ja.*“⁷³ Edvard Beneš taktiež nehovorí nič bližšie o príchode Markoviča do Paríža. Jeho meno uvádza len v súvislosti s tlačovou a propagačnou prácou, ktorej sa od roku 1918 Markovič začal zúčastňovať.⁷⁴

Odchod z Ruska do Paríža so sebou priniesol zásadnú zmenu (nielen) pracovných pomerov. Z komplikovanej ruskej politickej situácie sa Markovič ako spolupracovník ČSNR dostal do západného politického prostredia a po boku Edvarda Beneša aj do centra diplomatických kruhov. Pôsobil vo funkcii šéfredaktora časopisov *Československá samostatnosť* a *La Nation Tchèque*. Zúčastnil sa politických rokovaní v Ženeve v októbri 1918, ale aj parížskej mierovej konferencie. Práca pod Benešovým vedením mala na Markoviča veľký vplyv a možno povedať, že bola určujúca pre neskoršie Markovičovo pôsobenie na pôde celoštátnej československej politiky.

Zoznam použitej literatúry:

BENEŠ, Edvard. *Světová válka a naše revoluce. I. díl.* Praha : Orbis, 1927, s. 150.

BENKO, Juraj. Medzi nacionalizmom a socializmom: vojnoví zajatci a politická propaganda v Rusku v období svetovej a občianskej vojny. In IVANTYŠINOVÁ, Tatiana – KODAJOVÁ, Daniela a kol. *Východná dilema strednej Európy*. Bratislava : SDK SVE, 2010, s. 165-181, cit. s. 172. ISBN 978-80-970-376-1-1.

BENKO, Juraj. Vojnová socializácia mužov v armáde, v zajatí a v légiách (1914-1921). In *Forum Historiae*, Dostupné na internete [online]: <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39170/benko.pdf>, cit. 25. 7. 2017.

DUDEKOVÁ, Gabriela. Zajatci v prvej svetovej vojne – význam a miesto memoárov pri výskume. In SEKYRKOVÁ, ref. 46, s. 221-241.

DUCHÁČEK, Milan. Československý národ jako ideál a touha. In HRDINA, Martin – PIORECKÁ, Kateřina (eds.). *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století*. Praha : Academia, 2014, s. 185-197, cit. s. 186. ISBN 978-80-200-2344-5.

DULOVÍČ, Erik. *V službách Československa. Juraj Slávik. Politická biografie 1890-1935*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 2015, s. 39. ISBN 978-80-7140-475-0.

FIC, Victor Miroslav. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918. I. díl.* Praha : Academia, 2006, s. 29-30. ISBN 80-200-1405-5.

GACEK, Mikuláš. *Sibírske zápisky (1915-1920)*. Martin : Matica slovenská, 1936, s. 93.

GALANDAUER, Jan. Masarykova politická emigrace a čechoslovakismus. In *K počtě profesora Miroslava Hrocha*, ref. 48, s. 89-95.

GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef. *Rozprávky o československých legiách v Rusku*. Bratislava : Comenius, 1920, s. 17.

HADLER, Franz. Utváření česko-slovenské spolupráce v exilu během první světové války. In MOMMSEN, Hans – KOVÁČ, Dušan – MALÍŘ, Jiří (eds.). *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno : Matice moravská, 2000, s. 63-72. ISBN 80-902304-8-2.

HOLEC, Roman. Rok 1918 – Slováci medzi lojalitou k Uhorsku a k novej republike. In *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno : Academicus, 2009, s. 17-22. ISBN 978-80-192-09-2.

⁷³ MARKOVIČ, ref. 8, s. 59.

⁷⁴ BENEŠ, Edvard. *Světová válka a naše revoluce. I. díl.* Praha : Orbis, 1927, s. 150.

- HRONSKÝ, Marián. *Slovensko pri zrode Československa*. Bratislava : Pravda, 1987, s. 77. ISBN 075-033-88.
- JESENSKÝ, Janko. *Cestou k slobode. Úryvky z denníka 1914-1918*. Martin : Matica slovenská, 1933, s. 121.
- KVAČEK, Robert. Česká společnost a slovenský autonomismus. In *K počtě profesora Miroslava Hrocha*. Praha : Karolinum, 1998, s. 97-106, cit. s 99. ISBN 80-7184-702-X.
- KUČERA, Jaroslav. Politický či přirozený národ? In *Český časopis historický*, 2001, roč. 99, č. 3, s. 548-568. ISSN 0862-6111.
- KUDELA, Josef. *S naším vojskem na Rusi, II, Na druhou stranu*. Praha : Památník Odboje, 1923, s. 170.
- KVASNIČKA, Ján. *Československé légie v Rusku 1917-1920*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, s. 15.
- MAGID, Sergej. K prehistórii vzniku československých légii na Rusi. In VEBER, Václav (ed.). *Československé legie v Rusku*. Praha : Národní knihovna ČR, 2003, s. 49-57. ISBN 8070504129.
- MAREK, Ján (pseud.). Naše nádeje (Novoročné kapitoly) II. In *Čechoslovák*, 2. 2. 1917, roč. 3, č. 82, s. 3-4.
- MARKOVIČ, Ivan. *Slováci v zahraničnej revolúcii*. Praha : Památník odboja, 1923, s. 8.
- PICHLÍK, Karel – KLÍPA, Bohumír – ZABLOUDILOVÁ, Jitka. *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*. Praha : Mladá fronta, 1996, s. 31. ISBN 80-204-0580-1.
- POLLÁK, Pavel. Slovensko-ruský spolok pamäti Ľ. Štúra. In *Slovanský prehľad*, 1968, roč. 54, č. 5, s. 392-394.
- TAKÁČ, Ladislav. K činnosti J. Országha a B. Pavlů v krajanskom hnutí v Rusku (1914-1917). In *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 2, s. 77-88. ISSN 1335-3314.
- URBANOVÁ, Blažena – VRÁBEL, Ferdinand. Spomienky ruského legionára Andreja Šikuru z Mošoviec. In *Vojenská história*, 2010, roč. 14, č. 2, s. 137-173, cit. s. 152. ISSN 1338-7154.
- VÁCHA, Dalibor. *Bratrstvo. Všední a dramatické dny československých legií v Rusku 1914-1918*. Praha : Epoque, 2015, s. 18-19. ISBN 978-80-7425-243-3.
- VRÁBEL, Ferdinand. Podiel Slovákov na politickom usmernení česko-slovenskej zahraničnej akcie v Rusku (1914-1916). In *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 2, s. 45-58. ISSN 1338-7154.
- WINKLER, Tomáš. *Tragické hľadanie života. Dušan Makovický*. Martin : Osveta, 1991. ISBN 80-217-0245-1.
- ZABLOUDILOVÁ, Jitka. Vzpomínky českých válečných zajatců z 1. světové války. In SEKYRKOVÁ, Milada (ed.). *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha : Národní technické muzeum, 2006, s. 207-220. ISBN 80-7037-152-8.

D. BORBÉLYOVÁ: TEILNAHME VON IVAN MARKOVIČ AM TSCHECHOSLOWAKISCHEN BEFREIUNGSKAMPF IN RUSSLAND 1914 – 1918

Der vorliegende Beitrag befasst sich mit der Persönlichkeit von Ivan Markovič und insbesondere mit seiner Tätigkeit im Ersten Weltkrieg. Markovič gehörte in dieser Zeit zu den aktiven Teilnehmern des tschechoslowakischen Befreiungskampfes in Russland, wo er zunächst als Überläufer aus den Rängen der österreichisch-ungarischen Armee eine Zeitlang im Gefangenenlager verbrachte. Mit der Hilfe von Bohdan Pavlů, dem späteren tschechoslowakischen Botschafter in Moskau, ist es Markovič gelungen, die Entlassung aus dem Gefangenenlager zu erzwingen. Anschließend stieß er zum Verband der tschechoslowakischen Vereinigung der tschechoslowakischen Verbände in Russland.

Als Anhänger des Masarykschen politischen Konzepts der Gründung eines gemeinsamen Staates der Tschechen und Slowaken geriet er in Konflikt mit dem „Ludovít-Štúr-Slowakisch-russischen Verband“, der für eine künftige Anbindung der Slowakei an Russland plädierte. Die Tätigkeit des „Štúr-Verbandes“ stellte den einheitlichen tschechoslowakischen Charakter des Befreiungskampfes in Frage. Für zusätzlichen Wirbel sorgte die Tatsache, dass der „Štúr-Verband“ durch den Bund der Slowaken in den USA – die Slowakische Liga – unterstützt wurde und sich dem von Josef Dürriich, einem politischen Kontrahenten Masaryks, angeführten Nationalrat angeschlossen hatte. Trotz der diplomatischen Bemühungen Markovičs und anderer Persönlichkeiten konnte der politische Streit erst nach der russischen Februar-Revolution von 1917 beigelegt werden. Die Autorin des Beitrags weist darauf hin, dass für den slowakischen Befreiungskampf im 1. Weltkrieg neben dem tschechoslowakischen Programm auch die Förderung des slowakischen Nationalbewusstseins von Bedeutung war. Tschechischerseits gab es wiederum Tendenzen, diesbezügliche Ansprüche der Slowaken zu missachten. Darüber hinaus werden im Beitrag auch Probleme beleuchtet, die u.a. mit der Anwerbung von slowakischen Kriegsgefangenen in die tschechoslowakischen Legionen in Russland zusammenhängen. Diese ergaben sich zum einen aus der relativ niedrigen Zahl von slowakischen Kriegsgefangenen (im Vergleich mit den Tschechen) und zum anderen aus dem Mangel an slowakischen Emissären, die in den Gefangenennagern für den Eintritt slowakischer Soldaten in die tschechoslowakischen Legionen werden würden. Gerade in dieser Frage zeigte sich die Kompliziertheit des tschechisch-slowakischen Verhältnisses: die slowakischen Kriegsgefangenen reagierten auf die Anwerbungsversuche der tschechischen Emissäre mit Misstrauen. Abgesehen davon begegneten sie jeglichen politischen Überzeugungsversuchen mit Apathie. Die Filiale des Tschechoslowakischen Nationalrates in Russland als der oberste Organ des Befreiungskampfes, in deren Vorstand Markovič mitarbeitete, schenkte den Schwierigkeiten bei der Anwerbung der slowakischen Kriegsgefangenen in die tschechoslowakischen Legionen in Russland zwar große Aufmerksamkeit, die zahlenmäßige Unterlegenheit der Slowaken gegenüber den Tschechen konnte sie allerdings nicht lösen. Bis zur Jahreshälfte 1918 arbeitete Markovič als Sekretär der Filiale des Tschechoslowakischen Nationalrates in Russland, danach zog er nach Paris und arbeitete in der Zentrale des Nationalrates unter der politischen Leitung von Edvard Beneš.